

Heribert Hinzen¹

Obilježavanje 20 godina Ureda za Bosnu i Hercegovinu – Osvrt na kontekst i postignuća tokom 50 godina DVV Internationala i 100 godina njemačkih visokih narodnih škola²

Uvod

Ovaj članak povezan je sa dvadesetom godišnjicom od početka djelovanja DVV Internationala u Bosni i Hercegovini i otvaranja Ureda u Sarajevu, i njemu je posvećen. Godina 2000. bila je početak Pakta stabilnosti na Balkanu, kada se DVV International uključio u proces uspostavljanja i očuvanja mira u regionu Jugoistočne Europe. Od tada je veliki broj uspješnih aktivnosti rezultirao dostignućima koja imamo namjeru predstaviti u nastavku.

Prošla godina (2019) je bila veoma značajna godina za obrazovanje odraslih u mnogim zemljama, kada je obilježen velik broj značajnih godišnjica na nacionalnom i globalnom nivou. Visoke narodne škole (Volkshochschulen (vhs)) su obilježile 100 godina otkako su postale dio njemačkog Ustava. DVV International uspostavljen je davne 1969. godine kao institucija koja provodi međunarodne aktivnosti nacionalne asocijacije (Deutscher Volkshochschul-Verband, DVV) i kada počinje realizacija mnogih aktivnosti širom svijeta. Stoga je 2019. godina bila godina dvostrukog jubileja – 100 godina visokih narodnih škola i 50 godina DVV Internationala.

¹ Prof.(H) Dr. Dr. h. c. mult. Heribert Hinzen je savjetnik za obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje za održivi razvoj. Skoro četiri decenije radio je za DVV International. Doktorirao je na Univerzitetu u Heidelbergu, a dobio je i počasne doktorate od Univerziteta u Pečuhu u Mađarskoj i Moldavskog državnog univerziteta. Počasni je profesor na univerzitetima u Bukureštu, Iasi i Pečuhu. 2006. godine primljen je u Međunarodnu kuću slavnih u oblasti obrazovanja odraslih (Hall of Fame), a kasnije postaje i počasni član UNESCO Instituta za cjeloživotno učenje.

² Prijevod sa engleskog Anes Čerkez, DVV International - Ured za BiH.

Uzimajući u obzir historijsko-komparativnu perspektivu drugih godišnjica i proslava u obrazovanju odraslih, možemo navesti i još nekoliko – poput one u Britaniji, gdje je u novembru 1919. Ministarstvo za obnovu objavilo Finalni izvještaj o obrazovanju odraslih (Izvještaj, 2019); obilježavanje 40 godina Katedre za andragogiju Univerziteta u Beogradu; 70 godina od održavanja prve konferencije CONFINTEA-e u Helsingöru 1949. (Knoll 2014); ili 50 godina od novogodišnjeg govora predsjednika Tanzanije Juliusa Nyererea pod nazivom “Obrazovanje se nikad ne završava” (Nyerere 1979). Sve ove godišnjice možemo iskoristiti da produbimo svoje razumijevanje obrazovanja odraslih kao struke koja se razvija i da utvrdimo šta nam je to slično ili različito, a šta zajedničko.

Pitanja koja nas mogu voditi u tom procesu bazirana na nekim od ključnih riječi mogu biti: Historija – može li prošlost pomoći u pripremi za bolju budućnost? Poređenje – da li pozajmljujemo ili učimo od drugih zemalja? Međunarodno – koje su globalne akcije relevantne? Lokalno – gdje, kada, kako i u čemu odrasli žele učestvovati? Potrebno je pokušati pronaći odgovore koji mogu pomoći osnaživanju uloge učenja i obrazovanja odraslih.

Bavljenje svijesću o historiji i prisjećanje prošlosti analizirajući odabrane primjere iz oblasti obrazovanja odraslih oduvijek je bilo dio mog života. Kako se možemo zalagati za bolje razumijevanje prošlosti koja utiče na našu sadašnjost i budućnost? Kako obrazovne ustanove mogu doprinijeti tome? Koji su potencijali obrazovanja odraslih u okviru procesa cjeloživotnog učenja? Sve ovo su bila pitanja na koja smo pokušali pronaći odgovore na seminarima koristeći se odabranim primjerima historijskih dimenzija kako bismo ukazali na njihov lokalni, nacionalni, regionalni i čak globalni uticaj. Zajedno sa dugogodišnjim kolegom radili smo na provođenju refleksije pod nazivom “Učenje i obrazovanje odraslih: Aktivni građani svijeta za održivi razvoj – politički, profesionalni i lični prikaz” za Centar za istraživanje i razvoj učenja i obrazovanja odraslih na Univerzitetu u Glasgowu (Duke, Hinzen 2018). Refleksija političkog, profesionalnog i ličnog angažmana kolega može biti zanimljiva čitaocima kao dodatak onome što slijedi u nastavku.

Nacionalni ured u Bosni i Hercegovini

Kao što je ranije spomenuto, 2020. godine proslavljamo 20 godina od osnivanja DVV Internationala – Ureda za Bosnu i Hercegovinu, zaduženog za aktivnosti u Bosni i Hercegovini i regionalnu razmjenu i saradnju. Do sada je realizovan velik broj zanimljivih i izazovnih aktivnosti, koje su zapravo dovoljan materijal da se napiše jedna jezgrovita historija navodeći sve detalje i analizirajući najznačajnije ishode. Međutim, u ovom članku ima mjesta samo za jedno poglavlje kao kraći zapis o pozadini, počecima, prekretnicama, dosadašnjim aktivnostima i ostvarenjima.

Dozvolit ćete mi da to uradim sa nekim ličnijim osvrtima ističući pri tome pojedine osobe koje su bile uključene u početnim godinama. Jakob Horn bio je direktor DVV Internationala u Bonnu od 1975. godine, a ja sam mu se 1978. pridružio kao zamjenik direktora. On je imao sjajan osjećaj za predstojeće dalekosežne promjene pa je u kasnim 80-im, uočivši da bi događanja u Istočnoj Njemačkoj i Jugoistočnoj, Centralnoj i Istočnoj Evropi mogla stvoriti nove, veće mogućnosti za DVV International, predložio Saveznom ministarstvu za ekonomski razvoj i saradnju (BMZ), našem glavnom osnivaču, da proširi saradnju s partnerima i u zemljama kao što su Mađarska, Poljska, Bugarska ili Rumunija, neovisno od instrumenata koje je do tada koristilo Ministarstvo vanjskih poslova. Svi znamo dovoljno o historiji događaja koji su se desili nakon pada Berlinskog zida. Međutim, ono što je možda manje poznato jeste da je zbog zajedničkih početaka 1919. godine ujedinjenje visokih narodnih škola u Istočnoj i Zapadnoj Njemačkoj i stavljanje pod jedan kišobran u okviru državnog udruženja DVV bio ogroman izazov za nas u obrazovanju odraslih. Znatno povećanje finansijskih sredstava od BMZ-a omogućilo je DVV Internationalu da radi sa proširenom mrežom partnera te između 1990. i 1993. otvori nove nacionalne urede u Budimpešti, Varšavi, St. Petersburgu, Bukureštu i Sofiji. Pronaći direktora nacionalnog ureda nije bio previše težak zadatak u slučaju ureda u Varšavi, s obzirom da se Norbert Greger rodio i živio u Poljskoj prije nego što je 25 godina obavljao funkciju direktora Visoke narodne škole Mühlheim. Jakob Horn rođen je u Vojvodini, na sjeveru Srbije, u mađarskoj etničkoj sredini, te je stoga cijenio izazov da se preseli u Budimpeštu kao direktor-osnivač nacionalnog ureda DVV Internationala.

Zbog toga sam 1991. godine imenovan za direktora centrale u Bonnu, gdje sam uživao u izazovima i mogućnostima da više učestvujem u razvoju DVV Internationala ka globalnom institutu kakav je danas. To je bio veoma inspirativan period sa svim novim dešavanjima u Centralnoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi, izgrađen na prošlosti kao priprema za budućnost. Osim u Evropi, to je bio najzanimljiviji period i za aktivnosti u Africi, Aziji i Latinskoj Americi, zbog svih promjena u zemljama poput Angole ili Mozambika, Kine ili Vijetnama, Čilea ili Nikaragve, te zbog novih mogućnosti DVV Internationala da radi sa partnerima na projektima vezanim za demokratsko društvo ili smanjenje siromaštva obrazovanjem odraslih.

Godine 1996. Jakob Horn i ja smo ponovo zamijenili pozicije direktora: on se vratio nazad u centralu u Bonn, a ja sam preuzeo nacionalni ured u Budimpešti. Ovaj prelazak mi je dodatno produbio znanje o regiji Jugoistočne Evrope, njenoj historiji, kulturi, te različitosti naroda koji ovdje žive. U cilju stručne razmjene, često smo putovali u susjedne zemlje, uključujući bivšu Jugoslaviju. Da bih svoj posao dobro obavljao, morao sam bolje razumjeti sredinu, sličnosti i razlike u prošlosti i sadašnjosti obrazovanja odraslih u ovoj regiji, a sve za bolju budućnost. Učestvovao sam u nekoliko istraživačkih konferencija i pokušao doprinijeti njihovim nalazima (Hinzen 1997). Univerzitet u Pečuhu me je pozvao da se pridružim njihovom akademskom osoblju kao počasni profesor pa je stoga Pečuh postao važno mjesto za moju nastavu i istraživanje u obrazovanju odraslih, sa čestim posjetama gradu i regiji Baranya gdje smo pratili koncepte i realizaciju programa obrazovanja odraslih, upravljanje njihovim institucijama, te organizatore obrazovanja odraslih sa vladinom, privatnom, ili civilnom/javnom pozadinom.

Moj posao u Mađarskoj završio je krajem 1999. godine. Taj i prethodni period su bili veoma teški u susjednoj Jugoslaviji i na kraju su završili raspadom i stvaranjem novih nezavisnih država iz onoga što se danas često naziva ex-Jugoslavija, a jedna od njih je i Bosna i Hercegovina. Senat Univerziteta u Pečuhu me je 2000. godine ponovo pozvao da posjetim Mađarsku, gdje mi je dodijeljena titula počasnog doktora nauka za podršku razvoju obrazovanja odraslih u Mađarskoj, Evropi i cijelom svijetu (Hinzen 2000). Bila je to ceremonija sa dirljivim govorima i pohvalama, s obzirom da je još jedan počasni doktorat dodijeljen mađarskom sudiji koji je u to vrijeme radio u Međunarodnom sudu

pravde u Hagu, koji se bavio pitanjima ratnih zločina u brojnim mjestima bivše Jugoslavije.

Od 1999. do 2009. sam, međutim, ponovo radio kao direktor DVV Internationala u Bonnu. Jedan od prvih velikih novih projekata koje smo mogli inicirati 2000. godine bio je EBiS, Obrazovanje odraslih u Jugoistočnoj Evropi (na njemačkom jeziku: Erwachsenenbildung in Südosteuropa), orijentiran na regiju i strukture upravljanja obrazovanjem odraslih u Jugoistočnoj Evropi. Cijeli proces je u to vrijeme kao koordinator ispratio Uwe Gartenschlaeger, danas zamjenik direktora i predsjednik Evropske asocijacije za obrazovanje odraslih (EAEA). Direktor DVV Internationala – Ureda za Bosnu i Hercegovinu je od samog početka pa sve do danas bio Emir Avdagić. EBiS je obuhvatio sve zemlje bivše Jugoslavije, kao i Albaniju, Bugarsku i Rumuniju, a regionalni ured DVV Internationala bio je smješten u Sofiji, sa Johannom Theesenom na čelu kao regionalnim direktorom. Kasnije, ulaskom Bugarske u Evropsku uniju, regionalni ured se preselio u Sarajevo.

Drugi značajan novi projekat u to vrijeme bio je Regionalni ured za Centralnu Aziju, koji je osnovan 2002. godine i obuhvatio Kirgistan, Tadžikistan i Uzbekistan. On je uslijedio nakon terorističkih napada 11. septembra, nakon kojih je Vlada Njemačke izdvojila značajna sredstva podrške inicijativama za jačanje demokratskih vrijednosti, mirovnih pokreta, društvene inkluzije i smanjenja siromaštva putem obrazovanja odraslih.

U pripremama za ovaj članak analizirao sam velik broj godišnjih izvještaja DVV Internationala objavljenih nakon 2000. godine. Obim aktivnosti, događaja i publikacija proizašlih iz EBiS projekta je nevjerovatan. Svi partneri iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Makedonije, Rumunije, Srbije i Slovenije, kasnije i sa Kosova i Crne Gore, su, pored mnogih svojih unutardržavnih, bili uključeni i u regionalne, prekogranične i međuetničke aktivnosti. To je cijelo bogatstvo iskustava i dobro dokumentovanih primjera koji su još uvijek dostupni u arhivi DVV Internationala i zapravo čekaju dalju analizu. Dvije su takve značajne regionalne aktivnosti koje ovdje želim istaći: Regionalni festival cjeloživotnog učenja 2003. godine u Skopju, sa kojeg se još uvijek dobro sjećam veselog duha i druženja s velikim brojem kolega. Učenje jednih od drugih – Učenje za budućnost (Hinzen 2004) bio je moj lični moto i doprinos ovom značajnom skupu.

Druga veoma važna EbiS-ova međunarodna konferencija održana je u Sarajevu 2006. godine na temu “Cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih – ključni faktori ekonomske i društvene regeneracije u Jugoistočnoj Evropi”. U to vrijeme bio sam zamjenik predsjednika EAEA-e, i bili smo sretni da dobijemo tender Evropske unije, koji nam je omogućio da pogledamo malo dublje u stvarnost obrazovanja odraslih u okviru zemalja članica i širom Evrope, što, smatrali smo svi, nije dovoljno dobro da bismo se približili onome što je Memorandum o cjeloživotnom učenju zahtijevao. Bilo mi je zadovoljstvo tada predstaviti studiju EAEA-e “Obrazovanje odraslih – Trendovi i izazovi u Evropi” (Hinzen 2006), koja je kasnije bila predmet i dublje diskusije sa Evropskom unijom. Rezultat je bio da je već iste godine EU objavila saopćenje “Nikada nije prekasno za učenje” (na engleskom: It is Never too Late to Learn), a godinu kasnije i Akcioni plan: Uvijek je pravo vrijeme za učenje. Tadašnja konferencija u Sarajevu se zato može smatrati prekretnicom svih ovih događanja.

Kada je riječ o procesu CONFINTEA, svjetskim UNESCO-ovim konferencijama o obrazovanju odraslih, posljednja konferencija, CONFINTEA VI, održana je 2009. godine u Belemu (Brazil), a naredna će biti 2022. u Maroku. Kao priprema ovom globalnom susretu, organizuju se pretkonferencijske aktivnosti na nivou kontinenata. Evropska pretkonferencija je tada organizovana u Budimpešti, 2008. godine, i tada sam stekao utisak da su delegati iz EBiS zemalja bili veoma dobro pripremljeni. Oni su bili uključeni u prikupljanje podataka i pisanje izvještaja zemalja, a dodatno je organizovano i dokumentovanje te diskusija na nivou EbiS-a kojom su analizirana dostignuća i izazovi njihove regije. To je na neki način bilo potpuno jedinstveno.

Iako su prije nekog vremena EBiS i Regionalni ured prestali da postoje, DVV International – Ured za Bosnu i Hercegovinu je još uvijek u punom zamahu i veoma podržava preostale regionalne aktivnosti. Prioritet nacionalnih aktivnosti na makronivou su inicijative za unapređenje pravnog okruženja, a ključnu ulogu u tome imala je od samog početka kontinuirana podrška Prof. dr. h. c. Joachima Knolla i njegov doprinos temi Obrazovanje odraslih i legislativa (Knoll 2002: 147-159) kao i njegov Nacrt zakona o obrazovanju odraslih (Knoll 2005: 65-75). Skoro je objavljena informacija da je do sada svih 12 administrativnih jedinica (entitet, kantoni i distrikt) usvojilo zakone o obrazovanju odraslih. Trenutna podrška Strategiji razvoja obrazovanja odraslih 2018-2022. u jednom od kantona

je visoko vrednovana od svih interesnih grupa. (Avdagić 2019). Na mezonivou, fokus je na kontinuiranoj obuci andragoških kadrova, kadrova za monitoring i osiguranje kvaliteta i obuci i razvoju upravljačkih struktura u obrazovanju odraslih (Avdagić 2017), dok su na mikronivou to razvoji novih programa, razvoj vještina putem neformalnih programa, pri čemu se teži da priznavanje, validacija i akreditacija prethodno stečenog znanja postanu jedan od prioriteta.

Kakogod, trebamo biti svjesni potrebe dubinskog analiziranja veze između obrazovanja odraslih i razvoja u Bosni i Hercegovini. Amina Hadžiomerović je skoro objavila veoma zanimljiv članak u kojem zaključuje: “Veza između prošlosti i sadašnjosti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini je duboko polivalentna, što je u određenoj mjeri rezultiralo ambivalentnim pogledom na socijalističku prošlost kao na naslijeđe, ali i breme. S druge strane, neoliberalne tendencije zahtijevaju od obrazovanja odraslih da bude otvorenije ka tržištu te da bolje odgovara na potrebe za visoko kvalifikovanom radnom snagom. U kontekstu privrede koja je u razvoju te različitih problema u političkom funkcionisanju, obrazovanje odraslih još uvijek ostaje na samom početku bosanskohercegovačkog obrazovnog i političkog diskursa.” (Hadžiomerović 2018: 51).

U ovaj kratki i selektivni historijat DVV Internationala – Ureda za Bosnu i Hercegovinu mogao je stati samo jedan mali postotak svega onoga što je urađeno tokom protekle dvije decenije, a još uvijek nismo dotakli širu dimenziju njegovih uticaja na sveopšti razvoj obrazovanja odraslih u BiH do sada, a i u procesu približavanja EU. Svakako, dovoljno je da se razumije zašto je ovih 20 godina bio značajan dio u 50 godina institucionalnog razvoja DVV Internationala i njegovih ostvarenja i uticaja i u drugim regijama Evrope.

DVV International

U nastavku ćemo se osvrnuti na našu drugu godišnjicu, ovoga puta obilježavanje 50 godina. Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola, skraćeno DVV International, osnovan je 1969. godine nakon dužeg perioda u kojem su realizovane međunarodne aktivnosti ne samo na evropskom nivou već posebno sa partnerima u Africi, Aziji i Latinskoj Americi. Historijat je zaista raznolik, s obzirom da je saradnja u Africi bila dio procesa dekolonizacije dok je u Evropi počela kao dio procesa pomirenja nakon Drugog svjetskog rata.

Također, nacionalna i regionalna udruženja su počela da rade zajedno: DVV je postao član EAEA-e 1953. pa je, čak, 1964. i predstavljao EAEA-u na događaju povodom osnivanja Azijske južno-pacifičke asocijacije za osnovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (ASPBAE) u Australiji. Ove dvije organizacije su 1973. godine zajedno osnovale i Međunarodno vijeće za obrazovanje odraslih (ICAE). To je uslijedilo nakon CONFINTEA-e III, konferencije koju je UNESCO organizovao u Tokiju 1972. (Hinzen 1994).

Historija DVV Internationala je publikovana povodom prethodne dvije godišnjice – 25 godina 1994. i 40 godina 2009. – oba jubileja su korištena kao prilika za prikupljanje brojnih dokumenata, izvještaja, studija i statistika koje su od pomoći svakome ko je zainteresovan za razvoj i uspjehe organizacije. Kada bismo spojili ove godišnjake, dobili bismo preko 1000 stranica sa brojnim primjerima o tome kako je DVV International bio pod utjecajem političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih odluka, te kako je DVV International kao dio zagovaračkih akcija civilnog društva ipak pokušao utjecati na globalne politike i prakse obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja u cilju ostvarivanja održivog razvoja i smanjenja siromaštva (Hinzen 2009).

Danas DVV International saraduje sa oko 200 partnera u preko 30 zemalja svijeta putem svojih regionalnih i nacionalnih ureda. Jedna od ovih aktivnosti jeste i podrška lokalnim centrima za obrazovanje odraslih, i to na tri nivoa: intervencije na makronivou povezane sa politikama, zakonskim okvirom i finansiranjem; na mezonivou bavi se obukom kadrova i infrastrukturnim razvojem; na mikronivou provodi širok spektar aktivnosti koje obuhvataju raznolike teme i obuke za različite ciljne grupe, uključujući one koje nastavljaju svoje obrazovanje i učenje u kasnijem životnom dobu. Od 1973. godine organizacija objavljuje časopis “Obrazovanje odraslih i razvoj”, a koji je prethodnih godina obuhvatio neke vrlo značajne teme o ciljevima održivog razvoja (SDG), kao npr. Zajednice, vještine i kompetencije, Inkluzija i različitost, Uloga i uticaj obrazovanja odraslih (www.dvv-international.de).

DVV International je prošle godine objavio jubilarnu publikaciju “50 godina DVV Internationala. Pola stoljeća obrazovanja odraslih”. To je zapravo zbornik priča iz 50 zemalja u kojima su ikada do danas implementirane aktivnosti organizacije (Hirsch, Jost, Waschek 2019). Publikacija je dostupna javnosti od svečanog obilježavanja godišnjice koje je upriličeno tokom konferencije

AEDC-a (Adult Education and Development Conference) u maju 2019. godine u Weimaru. Ova konferencija se specifično bavila učenjem i obrazovanjem odraslih u okviru implementacije Ciljeva održivog razvoja, ključnim pitanjem kompletnog djelovanja DVV Internationala u protekloj deceniji. U svjetlu ove AEDC, pripremljena je još jedna publikacija na temu "Obrazovanje odraslih i mladih u Agendi 2030 i Ciljevima održivog razvoja. Uloga, doprinos i dalji potencijal (Schweighöfer 2019).

Tokom prethodne konferencije, 2017. godine u Tbilisiju u Gruziji, usaglašen je set Ključnih poruka o centrima za obrazovanje odraslih na nivou lokalnih zajednica (Adult Education Centers/Community Learning Centers), uključujući:

- Politike, zakonski okvir i finansiranje: Da bi centri za obrazovanje odraslih dobro funkcionisali neophodne su slične zakonske odredbe, upravljanje i podrška struktura kao kod škola, stručnog obrazovanja i obuke te visokog obrazovanja. Finansiranje bi trebalo biti adekvatno, predvidivo i održivo.
- Uloge, funkcije: Centri za obrazovanje odraslih su multifunkcionalne i inovativne ustanove. One nude obrazovanje i obuku, informisanje zajednice, mogućnosti za savjetovanje trenutnih i potencijalnih polaznika, i djeluju kao mjesta društvenih i kulturnih susreta, kao centri za kulturu i izložbe.

Izvrještaj o imputima i ishodima ove konferencije moguće je pronaći u članku Centri za obrazovanje odraslih kao faktor razvoja – Odgovornosti, strukture i prednosti (na njemačkom: *Erwachsenenbildungszentren als Entwicklungsfaktor – Verantwortung, Strukturen und Nutzen* (Hinzen, Jost 2018). Kao dio DVV Internationalove serije publikacija „Međunarodne perspektive u obrazovanju odraslih“ (International Perspectives in Adult Education), pripremljena je i distribuirana zanimljiva zbirka studija slučaja "Centri za obrazovanje odraslih kao ključ razvoja – izazovi i faktori uspjeha" (Avramovska, Hirsch, Schmidt-Behlau 2017).

Važan oslonac DVV Internationala su visoke narodne škole kao lokalni centri za obrazovanje odraslih, koje su dobile snažnu podršku kada su postale sastavni dio državnog Ustava još prije 100 godina. Nije preuveličavanje ako kažem da je moja pretpostavka i zaključak iz dubljeg istraživanja da bi bez ustavnih

rješenja u pozadini politika, zakonskog okvira i finansiranja obrazovanja odraslih i visokih narodnih škola, ovaj širom zemlje rasprostranjeni sistem bio mnogo manji i možda slabiji, a bez jakog uticaja visokih narodnih škola vjerovatno ne bi bilo ovakvog globalno orijentisanog instituta za međunarodnu saradnju visokih narodnih škola.

100 godina visokih narodnih škola

Jubileji mogu poslužiti kao kulturna sjećanja (Assmann 2018), gdje se kolektivno prisjećamo prošlosti kako bismo imali sretniju budućnost. 100 godina visokih narodnih škola zato treba posmatrati kontekstualno. Gledajući kroz moj biografski objektiv, kao građanin Njemačke svjestan sam da je prije 100 godina Weimarska Republika, kao naša prva demokratska republika, uslijedila po prestanku imperatorskog sistema, na kraju Prvog svjetskog rata, Novembarske revolucije, te na kraju njemačkog kolonijalizma u Africi i Aziji. Ali u svakom kraju postoji potencijal za rađanje nečeg novog i boljeg.

To je također bilo vrijeme u kojem je, nakon perioda intenzivne borbe, pravo glasa za žene postalo stvarnost. Godine 1919. se u Njemačkoj počeo primjenjivati i sistem osmosatnog radnog dana, osnovana je Bauhaus arhitektura – a ove godine slavimo i 100 godina visokih narodnih škola kao centara za obrazovanje odraslih usmjerenih na lokalnu zajednicu. Danas ih možete pronaći svuda u njemačkim selima, manjim i većim gradovima, s učešćem od preko 9 miliona odraslih osoba u svim vrstama obrazovnih aktivnosti, učenja i obuka.

Ključni uspjeh zagovaranja ili predviđanja u to vrijeme bilo je dodavanje klauzule 148 u Vajmarski ustav, koja glasi: “Obrazovanje odraslih, uključujući visoke narodne škole, mora biti podržano od nacionalnih, regionalnih i lokalnih nivoa” (na njemačkom: Das Volksbildungswesen, einschließlich der Volkshochschulen, soll von Reich, Ländern und Gemeinden gefördert werden.). Danas je to okvir za donošenje politika, zakona i finansijsku podršku obrazovanju odraslih, što predstavlja osnovni temelj dostupan svim centrima i njihovim aktivnostima (Voskuhle 2019).

Također treba naglasiti da kao ustanove koje su usmjerene na lokalne zajednice visoke narodne škole imaju specifičan historijski kontekst zašto i kada su osnovane. Naprimjer: Visoka narodna škola grada Aachena osnovana je tek

nakon završetka Drugog svjetskog rata. Njeno osnivanje inicirali su Saveznici kao dio programa ponovnog obrazovanja videći visoke narodne škole kao potencijalne ustanove za jačanje demokratije. Nastavni kadar je iz Njemačke išao u studentske posjete Švedskoj kako bi se upoznali sa tamošnjim sistemom visokih narodnih škola (folkhighschool). Ako uzmem u obzir mali grad Bornheim u kojem ja živim, koji je nastao nakon administrativne reforme spajanjem dvanaest sela, visoku narodnu školu je općina osnovala tek 1979. godine. Kakogod, to je bio dovoljan razlog da se tih 40 godina obilježi jednim javnim događajem, predavanjem o digitalizaciji u obrazovanju odraslih i izložbom u gradskoj vijećnici.

Analizirajući procese planiranja i realizacije svih ovih događaja, shvatili smo da bismo trebali uraditi nešto praktično. Tada nam je dobro došla ponuda Njemačkog instituta za obrazovanje odraslih – Leibniz Centar za cjeloživotno učenje (DIE) da pripreme priručnik o tome kako obilježiti godišnjice u obrazovanju odraslih (Heuer, Hinzen 2018). Priručnik sadrži konceptualni okvir o kulturi sjećanja i historiji kao i brojne primjere o tome kako su pripreme dosadašnjih događaja osigurale inovativne ideje za arhivu i izložbe, događaje i saradnju.

Visoke narodne škole (VHS) danas

Može se reći da je do sada ostvaren određen kontinuitet i razvoj u odnosu na same početke, izuzev pauze u toku nacističke vladavine kada su visoke narodne škole bile zabranjene ili integrisane u sistem nacističke propagande. Nakon 1945. godine, visoke narodne škole su imale različite puteve razvoja tokom perioda podijeljene Njemačke. Ujedinjenje Istoka i Zapada Njemačke u ranim 90-im godinama bazirano je na federalnoj strukturi zemlje od pet novih pokrajina i jedanaest već postojećih, te populacijom od sada već oko 80 miliona ljudi. Visoke narodne škole su na nivou svake pokrajine formirale svoje udruženje (kao npr. Bavarsko ili Saksonsko udruženje visokih narodnih škola), a ovih 16 udruženja sa svojim članicama na nacionalnom nivou čine DVV.

Ukoliko želimo saznati više o današnjoj situaciji visokih narodnih škola, možemo jednostavno pristupiti relevantnim detaljima s obzirom da visoke narodne škole imaju potpune statističke zapise za prethodnih 55 godina. Te podatke sakuplja DIE na godišnjem nivou, a u nastavku su neke brojke iz 2016.

godine. Sve visoke narodne škole su dio lokalnih seoskih, gradskih ili regionalnih struktura za obrazovanje i kulturu. Polovina njih su registrirane kao udruženja dok su druge dio općine ili djeluju kao neprofitne organizacije. Sve škole finansijska sredstva prikupljaju u skladu sa zakonskom regulativom na državnom nivou, od lokalne vlade i participacijom polaznika. Više od 900 visokih narodnih škola sa 3.000 potcentara smješteno je u svakom selu, manjem ili većem gradu u Njemačkoj. Najveća od njih nalazi se u Münchenu: broj polaznika u toku 2016. godine dostigao je 250.000 ljudi.

Sve visoke narodne škole zajedno imaju preko 6 miliona polaznika na kursovima/obukama i još dodatnih 3 miliona na predavanjima, ekskurzijama ili studijskim posjetama u vezi sa politikom, jezicima, zdravljem, kulturom, stručnim vještinama. Jezici i zdravlje su dva najveća područja – zauzimaju preko 60 % svih kurseva/obuka koje su u ponudi. Skoro 75 % polaznika ima između 25 i 64 godine starosti; 16 % su stariji od 65 godina, sa stopom rasta od 4,3 % u prethodnoj deceniji. Ove osobe su posebno zainteresovane za teme koje imaju veze s politikom i okruženjem, umjetnošću i kulturom, zdravljem i prehranom (Huntemann, Reichart 2016).

Iako su visoke narodne škole najbrojnije u okviru sistema odnosno tržišta obrazovanja odraslih, nisu jedine. Katolička i protestantska crkva imaju svoja udruženja za obrazovanje odraslih, a postoje i sindikalna udruženja, udruženja poljoprivrednika, političke fondacije i drugi. Da bismo još bolje razumjeli trenutnu situaciju u Njemačkoj, korisno je da se osvrnemo na brojke koje je prof. Schrader, direktor DIE, predstavio na sastanku direktora visokih narodnih škola u većim gradovima. Analiza statističkih podataka Federalnog ministarstva za obrazovanje i istraživanje pokazuje da u Njemačkoj 3 miliona djece pohađa predškolsko obrazovanje, 8 miliona osnovno i srednje obrazovanje, 2,5 miliona je uključeno u stručnu obuku, a 3 miliona pohađa koledže i univerzitet. Međutim, u sve oblike obrazovanja odraslih (opće, javno, stručno, akademsko) uključeno je 26,5 miliona osoba, što pokazuje veliki značaj ovog segmenta u okviru spektra cjeloživotnog učenja i važnost učešća visokih narodnih škola s oko 9 miliona polaznika (Schrader 2017).

Proslave i marketing

Proslava 100 godina visokih narodnih škola bio je velik događaj u 2019. godini u Njemačkoj, s obzirom da mnoge lokalne visoke narodne škole poput onih u Kölnu, Düsseldorfu, Dresdenu, Mannheimu ili Stuttgartu djeluju već 100 godina, dok su neke još starije, a neke i mlađe. Godišnjica je proslavljena i na državnom ali i na pokrajinskim nivoima širom zemlje. Dodavanje obrazovanja odraslih u ustav je zapravo ono što je bilo u epicentru obilježavanja 100 godina visokih narodnih škola te su aktivnosti započele već u februaru 2019. ceremonijom u crkvi Sv. Pavla u Frankfurtu, gdje je prof. dr. dr. h. c. Andreas Vosskuhle, kao predsjednik Visokog federalnog ustavnog suda, održao tematsko predavanje, stavljajući historijsku perspektivu Ustava iz 1919. godine u kontekst osnovnog zakona Savezne Republike Njemačke u području obrazovanja (Vosskuhle 2019). Događaju je prisustvovalo više od 500 pozvanih gostiju.

Na hiljade proslava je od tada uslijedilo u visokim narodnim školama na nivou lokalnih zajednica. U gradu Essenu su čak koristili i slogan tog vremena "Polazak" (na njemačkom: Aufbruch), spoj buđenja i zajedničkog polaska, da se ne zaboravi prošlost a naglasi značaj učenja odraslih za budućnost. Visoka narodna škola Essen je čak pripremila i film o svojim 100 godina, koji je svoju premijeru doživio tokom obilježavanja u Lichtburgu, kinu koje je također osnovano 100 godina unazad, a još uvijek je jedno od najvećih u Njemačkoj. Hamburg je još jedan specifičan slučaj: u ovom gradu su 1919. godine obje institucije – univerzitet i visoka narodna škola, stavljene u isti osnivački dokument Senata Grada Hamburga pa su profesori sa univerziteta zamoljeni da pruže podršku visokoj narodnoj školi predavanjima iz svojih matičnih oblasti ekspertize i interesovanja. Pečat pošte koji je korišten da se slučaj ovjeri odobren je od Ministarstva finansija pa je i danas u upotrebi. DVV je kreirao i posebnu web stranicu koja je do detalja pružala informacije o planovima i publikacijama te dokumentuje sve događaje interaktivnom kartom (www.vhs100jahre.de).

DVV i DIE zajedničkim su snagama pripremili još jednu vrlo bitnu publikaciju. Projektni tim je, naime, dvije godine radio na selekciji 100 događaja (po jedan za svaku godinu od 1919. do 2019), a pojedinačni autori pisali su priče (jednostranične tekstove, ilustrovane jednom slikom) tako da sada konačno imamo knjigu o historiji visokih narodnih škola (Schrader, Rossmann 2019).

U susret ovoj veoma važnoj godini, akademski časopis “Obrazovanje i odgoj” (na njemačkom: *Bildung und Erziehung*) donio je odluku da će objaviti posebno tematsko izdanje u kojem će prodiskutovati historijske korijene, osigurati podatke o kretanjima i razvoju, pronaći primjere iz urbanih i ruralnih sredina i dati osvrt na budućnost. Ovo izdanje distribuirano je u 2000 primjeraka svim visokim narodnim školama i predstavnicima ministarstava, parlamenata i drugih institucija u oblasti obrazovanja i istraživanja (Hinzen, Meilhammer 2018). Poslije toga uslijedilo je i posebno izdanje časopisa “Hessische Blätter für Volksbildung”, u kojem su stručnjaci pozvani da daju svoje konkretno mišljenje o tematici visokih narodnih škola današnjice u kontekstu političkog, kulturnog i stručnog obrazovanja odraslih (Hessischer Volkshochschulverband 2018).

Najvažnije su aktivnosti koje su ugrađene u marketinšku strategiju koja koristi sve ove događaje kako bi dodatno promovisala visoke narodne škole i njihove aktivnosti i tako stigla do mlađih i starijih odraslih kojima takve aktivnosti nisu toliko bliske da bi nastavili i razumjeli svoje mogućnosti za učenje. Zajedno sa svim udruženjima visokih narodnih škola na nivou pokrajina, DVV kao nacionalna asocijacija koordinira i diseminira velik broj inicijativa pod sloganom “100 godina dijeljenja znanja” (na njemačkom: 100 Jahre Wissen teilen). Na neki način ovaj slogan je nastao na osnovu slogana koji je prije 100 godina koristio pokret radničke klase “Znanje je snaga” (na njemačkom: Wissen ist Macht). Slogan “100 godina dijeljenja znanja” koristi se na svim publikacijama, plakatima, pismima i drugim komunikacijskim alatima DVV-a.

Manifestacija “Duga noć visokih narodnih škola” (na njemačkom: Die lange Nacht der Volkshochschulen) se 20. septembra 2019. godine održala širom zemlje, a u njenom okviru su sve visoke narodne škole otvorile svoja vrata do kasno u večer i pozvale sve zainteresovane da učestvuju u aktivnostima iz kataloga programa i tema koje se nalaze u njihovoj ponudi. U pojedinim visokim narodnim školama su dodatno organizovani i posebni programi sa mogućnošću praćenja uživo putem interneta kako bi se izašlo izvan lokalnih okvira. Na taj način su visokoobrazovani i dobro poznati ljudi u plenarnim diskusijama dijelili svoja iskustva i stavove sa širom publikom o temama poput “Uloge visokih narodnih škola u cjeloživotnom učenju i inkluzivnom društvu”, “Šta održava društvo na okupu u vrijeme lažnih vijesti” ili “Globalna kriza, lokalna rješenja – kako možemo grad Potsdam učiniti održivim”. Desetine članaka je objavljeno u

lokalnim, regionalnim i nacionalnim novinama kao i u TV priložima. Izrađeni su i široko diseminirani videozapisi različitih dužina kako bi se iskomunicirala 100. godišnjica visokih narodnih škola i njihova relevantnost za današnju situaciju. Detaljna analiza uticaja svih ovih marketinških aktivnosti tokom obilježavanja godišnjice tek treba biti izrađena.

Komparativni aspekti

Visoka narodna škola je institucija koja nudi širok spektar mogućnosti za učenje tokom života, posebno za odrasle. Historijski gledano, postoje slične tradicije i u drugim zemljama. Možemo ih gledati u kontekstu radničkog obrazovanja, krugova za čitanje i učenje, kao i produžetak univerziteta. S tim u vezi, one su dio kasnog prosvjetiteljstva, danas vidljivog u jakim komponentama građanskog obrazovanja, a s druge strane i dio industrijske revolucije, koja se danas posmatra kroz prizmu zapošljivosti i stručne obuke. Naravno, postoje i mnoge razlike i odstupanja kada uporedimo ove na lokalnu zajednicu usmjerene oblike obrazovanja odraslih.

Postoje sličnosti sa drugim oblicima komunalnog tj. na lokalnu zajednicu usmjerenog obrazovanja odraslih u Evropi i u Aziji sa „Kominkan“ centrima u Japanu, koji su nastali poslije Drugog svjetskog rata kao instrument za podsticanje demokratskog razvoja, podržan od japanske vlade; danas sistem „Kominkana“ među članovima broji skoro 10 miliona polaznika (Sato 2016). Jako mnogo se zna i napisano je o počecima visokih narodnih škola, folkhighschools, u Nordijskim zemljama i Nicholasu Fredericu Grundtvigu kao njihovom ocu-osnivaču; ideja i praksa studijskog kruga je još uvijek jaka (Bjerkaker, Summers 2006). Međutim, manje se zna o drugim mjestima: prva visoka narodna škola u Kišinjevu, glavnom gradu Moldavije, počela je s radom 1918. godine; u Mađarskoj su 1914. u selu Bajaszentivan održana prva okupljanja pod nazivom visoka narodna škola. U Sarajevu je 1919. godine osnovan prvi narodni univerzitet (Avdagić, Hošo 2004: 5) i potrebno je razumjeti da je tokom ovog perioda obrazovanje odraslih dobilo vladinu podršku u Bosni i Hercegovini: “U 20. stoljeću, posebno nakon Drugog svjetskog rata, obrazovanje odraslih je, kao i u drugim zemljama bivše Jugoslavije, doživjelo značajan infrastrukturni razvoj i provedbu u čijoj pozadini je bila snažna podrška tadašnje vlade” (Hadžimerović 2018).

Bilo bi zanimljivo staviti historijsko-komparativne naočale i detaljnije analizirati institucionalizirano, na lokalnu zajednicu usmjereno, obrazovanje odraslih i komunalne centre za učenje i obrazovanje odraslih uzimajući u obzir njihove korijene, dostignuća i zaokrete u vezi sa strukturom, institucijama, programima, aktivnostima i polaznicima pa pokušati predvidjeti njihovu budućnost u vremenu digitalizacije. Ovo bi možda trebalo uraditi u skorijoj budućnosti kada trenutni tokovi oko obilježavanja godišnjica završe, a takva analiza bi se mogla zasnivati na anketi koja je već ranije analizirala komunalne/ lokalne centre za učenje (community learning centres CLC) u 6 azijskih zemalja (Duke, Hinzen 2016). Sve to pomaže u razumijevanju uloge obrazovanje odraslih u lokalnim i globalnim perspektivama kao i cjeloživotnog učenja za održivi razvoj.

Globalni angažman

CONFINTEA je akronim UNESCO-ovih svjetskih konferencija o razvoju obrazovanja, obuke i učenja tokom perioda odraslosti koje na jednom mjestu okupljaju predstavnike vlada, civilnog društva, univerziteta i međunarodnih organizacija. Za stručnjake i civilno društvo ovakve konferencije predstavljaju mogućnost da utiču na sadržaj, svjetsku debatu te sadržaj dokumenata kao krajnjeg ishoda. Kasnije se, također, odgovarajuće preporuke i doprinosi mogu koristiti za aktivnosti zagovaranja. CONFINTEA konferencija se održava svakih 12 godina. Prva je bila 1949. godine u Helsingöru u Danskoj, a posljednja 2009. u Belemu u Brazilu. CONFINTEA VII planirana je za 2022. godinu u Maroku (UNESCO 2017).

Neformalno obrazovanje, posebno mladih i odraslih, važan je dio cjeloživotnog učenja. Aktivnosti iz tog segmenta na lokalnom nivou implementiraju ustanove usmjerene na lokalnu zajednicu. Vlade bi, stoga, trebale podržavati ovakve centre za obrazovanje odraslih putem politike, zakonskog okvira i finansiranja. U suprotnom, cilj “Ne ostavljamo nikoga” (na engleskom: Leave No One Behind), kao novi slogan usaglašen na globalnom nivou, neće biti ostvaren. Svakako, ukoliko se osvrnemo na trenutnu stvarnost, postaje jasno: puno toga još može i treba biti urađeno u većini zemalja.

Uzet ćemo samo jedan primjer sa CONFINTEA-e VI. Belemski okvir za akciju (Belem Framework for Action – BFA) jasno nalaže: “Cjeloživotno učenje

‘od kolijevke do groba’ je filozofija, koncept i organizacijski princip svih oblika obrazovanja, koji se zasniva na inkluzivnim, emancipatorskim, humanističkim i demokratskim vrijednostima.” Kasnije, u detaljnijoj razradi, u BFA se navodi: “Razumijemo da obrazovanje odraslih predstavlja značajnu komponentu procesa cjeloživotnog učenja koje u sebi objedinjuje kontinuirani proces od formalnog, preko neformalnog, do informalnog učenja.” U vezi s centrima za obrazovanje odraslih, BFA poziva na: “stvaranje prostora za učenje i uspostavljanje centara u lokalnoj zajednici koji imaju višestruku namjenu” (UNESCO 2010).

Ujedinjene nacije su 2015. godine usvojile 17 Ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDG) koji se odnose na period do 2030. Opći cilj za oblast obrazovanja je: “Osigurati inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja.” Kada govorimo o centrima za obrazovanje odraslih, Ciljevi sadrže sljedeće: “Kreirati mjesta i okruženja za široko dostupno neformalno i učenje i obrazovanje odraslih, uključujući mreže centara za učenje u zajednici/centara za obrazovanje odraslih i mjesta i uslove za pristup IT resursima kao bazičnim elementima cjeloživotnog učenja.” (UNESCO 2015a).

Bazirajući se na rezultatima CONFINTEA-e VI i Ciljevima održivog razvoja, Generalna konferencija UNESCO-a 2015. rezultirala je novim Preporukama za učenje i obrazovanje odraslih (na engleskom: Recommendation on Adult Learning and Education) u kojima su institucionalizirani i na lokalnu zajednicu usmjereni oblici obrazovanja odraslih snažno podržani posebnom klauzulom: “stvaranje ili jačanje adekvatnih institucionalnih struktura, npr. komunalnih/lokalnih centara za učenje, koji će nuditi programe za učenje i obrazovanje odraslih i biti središte kako individualnog učenja tako i razvoja zajednice” (UNESCO 2015b).

U tom kontekstu, značajnim se čini naglasiti da su Ujedinjene nacije jasno istakle da se pravo na obrazovanje ne bi trebalo interpretirati kao samo pravo na školovanje. Možda se neki neće složiti, ali u vremenu digitalizacije i globalizacije obrazovanje i učenje tokom cijelog života pravo je za koje bismo se svi trebali boriti. Time se svakako ne umanjuje ili minimizira važnost obrazovanja u ranom djetinjstvu i svi oblici i nivoi školskog sistema. Mi moramo imati visokokvalitetne predškolske ustanove i osnovne i srednje škole, ali se to mora nastaviti i kroz stručno obrazovanje i obuku, a tu nastupaju visoko obrazovanje i obrazovanje

odraslih kao obrazovne usluge organizatora sa cjeloživotnom orijentacijom. Visoke narodne škole i drugi oblici obrazovanja odraslih i komunalnih/lokalnih centara za obrazovanje odraslih igraju ključnu ulogu – posebno uzimajući u obzir da su većina ljudi u društvu odrasli i da je odraslost najduži period u životu čovjeka.

Ovakva orijentacija učenja kroz život ili cjeloživotnog učenja može biti analizirana kroz biografski objektiv (od ranog djetinjstva do starosti) ili kroz institucionalni objektiv (od predškolskih ustanova do centara za obrazovanje odraslih). U kontekstu predstojećeg obilježavanja godišnjice u Sarajevu, primamljivim mi se čini ponuditi izreku ili slogan o obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju na bosanskom jeziku u skladu s onim što smo mogli prikupiti iz drugih prilika:

- Obrazovanje se nikad ne završava – predsjednik Nyerere, Tanzanija: novogodišnji govor
- Nikad nije prekasno za učenje – Evropska unija
- Učenje od kolijevke do groba (von der Wiege bis zur Bahre) – Njemačka
- Učenje počinje u majčinoj utrobi (womb) i završava u grobu (tomb) – Mende, Sierra Leone
- Možete učiti cijelog života, a da i dalje budete neuki – Moldavija

Možda bi mi čitaoci ovog članka ili učesnici na obilježavanju godišnjice u Sarajevu 2020. godine mogli pomoći da identifikujem takvu jednu izreku ili slogan koji bi se mogao koristiti u Bosni i Hercegovini ili u susjednim zemljama?

Pogled unaprijed

Obrazovanje odraslih usmjereno na lokalnu zajednicu važna je komponenta koja djeluje u okviru sistema cjeloživotnog učenja. Ustanove za obrazovanje, obuku i učenje se u svakom pogledu mijenjaju u vremenu globalizacije i digitalizacije. Jednako kao što vjerujemo u važnost predškolskih ustanova, škola, srednjeg i visokog obrazovanja, i trudimo se da ih podržimo kao institucije, tako i obrazovanju odraslih također treba institucionalna podrška. Politike, zakonski okvir i finansiranje neophodni su za svaki podsegment obrazovanja. Samo tada će visoke narodne škole i drugi centri za obrazovanje odraslih moći osigurati svoje

stručne usluge onima koji žele da nastave s učenjem nakon i izvan redovnog školskog sistema.

Ova cjeloživotna dimenzija zahtijeva visok stepen saradnje svih podsektora u obrazovanju i obuci i ozbiljne zajedničke napore što više institucija u društvenom, ekonomskom i kulturnom sektoru, poput gradova, kompanija i muzeja. Ako se ovo ne mogne ostvariti, onda mi kao rezultat nećemo moći imati sistem mogućnosti za učenje tokom cijelog života.

Lokalna i nacionalna dimenzija visokih narodnih škola kao i globalne perspektive DVV Internationala će u budućnosti biti snažno orijentisane ka politikama i praksama održivog razvoja.

Globalni će izvještaji o monitoringu obrazovanja, poput Obrazovanje za ljude i planet: Stvaranje održive budućnosti za sve (UNESCO 2016), nadam se, bliže pratiti doprinos obrazovanja odraslih i cjeloživotnog učenja na godišnjem nivou, što bi trebalo voditi ka većem priznavanju.

Za sada možemo samo vjerovati i nadati se većoj podršci centrima za obrazovanje odraslih širom svijeta od lokalnih i državnih vlasti, kao i kroz međunarodne strukture pomoći razvoju. S druge strane, slučaj njemačkih visokih narodnih škola i njihove klauzule u ustavu od prije 100 godina pokazuje da takvi potezi mogu napraviti iskorak. Zbog svega ovoga saradujmo i težimo ka boljoj i sretnijoj budućnosti.

Ured za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu dio je globalne mreže organizacija usmjerenih na lokalnu zajednicu koje zajedno sa svim svojim partnerima provode aktivnosti na mikro, mezo i makronivou. Proslava 20 godina velikih dostignuća u teškim vremenima značajna je prekretnica u razvoju učenja i obrazovanja odraslih u BiH ali i cijelom regionu, i dodatni motiv da svi zajedno još predanije djelujemo za održivu budućnost u kojoj je cjeloživotno učenje prilika za svakoga.

Literatura

- Assmann, A. 2018. *Der europäische Traum. Vier Lehren aus der Geschichte*. München: Verlag C.H. Beck.
- Avdagić, E., Hošo, N. 2004. Erwachsenenbildung in Bosnien-Herzegowina. Entwicklungsgeschichte. U: IIZ/DVV, *Obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: IIZ/DVV Projektbüro Sarajevo; str. 3–11.
- Avdagić, E. 2017. *Management Models in Organisations for Adult Education*. Sarajevo: DVV International.
- Avdagić, E. 2019. Bosnia and Herzegovina. Adult education legislation – individual needs and the labour market. U: Hirsch, Jost, Waschek, eds. *50 Years of DVV International*. Bonn: DVV International, str. 84–85.
- Avramovska, M., Hirsch, E., Schmidt-Behlau, B. eds. 2017. *Adult education centres as a key to development – challenges and success factors. IPE 78*. Bonn: DVV International.
- Bjerkaker, S., Summers, J. 2006. *Learning democratically – Using study circles*. Leicester: NIACE.
- Duke, C., Hinzen, H. 2016. *Synthesis Report on the State of Community Learning Centres in Six Asian Countries*. Hamburg: UIL.
- Duke, C., Hinzen, H. 2019. *Adult learning and education: Active global citizens for sustainable development – a political, professional and personal account*. CR&DALL Working Paper Series, WP 401/2019. University of Glasgow.
- Hadžiomerović, A. I. 2018. In Search of Identity: Adult Education in Bosnia and Herzegovina between the Socialist Legacy and Neoliberal Tendencies. U: *Andragoška spoznanja (2018) 24(4)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, str. 37–52.
- Hessischer Volkshochschulverband (Hrsg.). 2018. 100 Jahre Volkshochschule – vhs im Dialog. U: *Hessische Blätter für Volksbildung*, 68. Jahrgang, Heft 4.
- Heuer, K., Hinzen, H. 2018. *Jubiläen in der Erwachsenenbildung. Formate, Beispiele, Planungen*. Bielefeld: Bertelsmann.
- Hinzen, H. 1994. Our story and history. 25 Years of the Institute for International Cooperation of the German Adult Education Association. U: *Adult Education and Development* 43, str. 7–56.
- Hinzen, H. 1997. *Erwachsenenbildung in Ungarn, Österreich und Deutschland. Anmerkungen zu Geschichte, Vergleich und Zusammenarbeit*. (Man.). Budapest: IIZ/DVV.
- Hinzen, H. 1999. Die Gründung von Volkshochschulen in Deutschland 1919 im Spiegel ihrer Festschriften zum 75-jährigen Bestehen. *Erwachsenenbildung in der Zwischenkriegszeit*. Wien: VÖV und Studien Verlag, str. 28–44.

- Hinzen, H. 2000. Comparative and Cooperative Aspects of International Adult Education – Some Thoughts on the Occasion of Receiving an Award from the University of Pecs. (Komparative und kooperative Aspekte in der internationalen Erwachsenenbildung. Doctorem Honoris Causa. Universitas Quinqueecclesiensis. Dísdoktoravató 2000. Március. Pécsi Tudományegyetem.) *Adult Education and Development* 55, str. 323–334.
- Hinzen, H. 2004. Learning from Each Other – Learning for the Future. U: Maja Avramovska et al. eds. *Regional Lifelong Learning Festival 2003*. Skopje: DVV International, str. 87–89.
- Hinzen, H. 2006. Presentation of the EAEA Study “Adult Education – Trends and Issues in Europe”. U: Melanie Hoppe, Johann Theessen, eds. *Lifelong Learning and Adult Education - Key Factors for Economic and Social Regeneration in South Eastern Europe. Speeches, Presentations and Results. International Conference Sarajevo 2006*. Sofija: IIZ/DVV, str. 57–59.
- Hinzen, H. 2009. Adult Education, Development and Cooperation. Notes on 40 Years of dvv international, Inspired by the Institution and the People who made it – a Review of Documents, Viewpoints and Personalities. U: *Adult Education and Development* 72, str. 273–306.
- Hinzen, H. 2014. Lifelong learning and higher education. Words of appreciation and gratitude – on the occasion receiving the title of Professor Honoris Causa by the University of Bucharest. U: *Andragogy and Cultural Theory*, 1, str. 37–39.
- Hinzen, H., Schmitt, S. eds. 2015. Agenda 2030 – Education and Lifelong Learning in the Sustainable Development Goals. U: *IPE* 75. Bonn: DVV International.
- Hinzen, H. 2017. *Comparing Global Documents, Recommendations and Commitments on Adult Education and Lifelong Learning: Communalities, Similarities and Differences*. Conference Proceedings. 6th ISCAE Conference, February 15-18, 2017. Würzburg: Julius-Maximilian University Würzburg, str. 119–128.
- Hinzen, H., Jost, C. 2018. Erwachsenenbildungszentren als Entwicklungsfaktor – Verantwortung, Strukturen, Nutzung. U: Hinzen, Meilhammer. *100 Jahre Volkshochschule. Bildung und Erziehung*, str. 251–259.
- Hinzen, H., Meilhammer, E. 2018. 100 Jahre Volkshochschule. Einleitung zu diesem Heft. U: Hinzen, H., Meilhammer, E. eds. *100 Jahre Volkshochschule. Bildung und Erziehung*, 71. Jahrgang, Heft 2.
- Hirsch, E., Jost, C., Waschek, G. eds. 2019. *50 Years DVV International. Half a Century of Adult Education*. Bonn: DVV International.
- Huntemann, H., Reichart, E. 2016. *Volkshochschul-Statistik. 54. Folge, Arbeitsjahr 2015*. Dostupno na: www.die-bonn.de/doks/2016-volkshochschule-statistik-01.pdf. [11. 12. 2019].

- IIZ/DVV (Hrsg.). 2004. *Erwachsenenbildung in Bosnien-Herzegowina. Obrazovanje odraslih u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo.
- Knoll, J. H. 2002. *Erwachsenenbildung – Quo vadis? Einheit und Vielfalt der Erwachsenenbildung, zwischen Harmonisierung und Subsidiarität. Beiträge zur internationalen Diskussion*. Kraków: IMPULS.
- Knoll, J. H. 2005. *Erwachsenenbildung – “Still confused, but on a higher level”. Exposés über Recht, Profession und Jugendschutz. Beiträge zur internationalen Diskussion*. Kraków: IMPULS.
- Knoll, J. H. 2014. The History of the UNESCO International Conferences on Adult Education – From Helsingör (1949) to Hamburg (1997): International education policy through people and programmes. U: Ireland, T. D., Spezia, C. H. eds. *Adult Education in Retrospective. 60 Years of CONFINTEA*. Brasilia, str. 11–28.
- Nyerere, J. K. 1979. Education Never Ends. U: Hinzen, H., Hundsdörfer, V. eds. *Education for liberation and development: The Tanzanian experience*. London and Ibadan: Evans Brothers/Hamburg: UIE, str. 33–37.
- Sato, C. 2016. *Kominkan: Its Role in Education and Community-Building in Nonformal Education and Civil Society in Japan*. New York, Routledge Critical Studies in Asian Education, Routledge, str. 159–178.
- Schrader, J. 2017. Öffentliche Verantwortung und Teilhabegerechtigkeit. Kurzvortrag. Arbeitskreis Großstädtischer Volkshochschulen, Herbsttagung: Global – digital – lokal. Teilhabegerechtigkeit und politische Bildung in Zeiten gesellschaftlichen Wandels. 22–24. 11. 2017. Bonn: Volkshochschule. Haus der Bildung.
- Schrader, J., Rossmann, E. D. (Hrsg.). 2019. *100 Jahre Volkshochschulen. Geschichten ihres Alltags*. Bad Heilbrunn: Julius Klinkhardt.
- Schweighöfer, B. 2019. *Youth and Adult Education in the Agenda 2030 and the Sustainable Development Goals. Role, Contribution and Further Potential*. Bonn: DVV International.
- UNESCO Institute for Lifelong Learning. 2010. *CONFINTEA VI. Belem Framework for Action. Harnessing the power and potential of adult learning and education for a viable future*. Hamburg: UIL.
- UNESCO. 2015a. *Education 2030. Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4. Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all*. Paris: UNESCO.
- UNESCO, 2015b. *Recommendation on Adult Learning and Education*. Paris: UNESCO.
- UNESCO, 2016. *Education for people and planet: Creating sustainable futures for all. Global Education Monitoring Report 2016*. Paris: UNESCO Publishing.

UNESCO Institute for Lifelong Learning. 2017. *Suwon-Osan CONFINTEA VI Mid-Term Review Statement. The Power of Adult Learning and Education: A Vision Towards 2030*. Hamburg: UIL.

Vosskuhle, A. 2019. Der Bildungsauftrag des Grundgesetzes. Rede zur Festveranstaltung „100 Jahre Volkshochschule“. 13. februar 2019, Frankfurt/Main.

Linkovi

DVV International Headquarters -www.dvv-international.de. [11. 12. 2019]

VHS 100 Jahre Website - www.vhs100jahre.de. [7. 11. 2019]